

DE PEDAGOOG 02

UITGAVE VAN DE NVO - JAARGANG 24 - JUNI/JULI 2023

‘De leraar als pedagoog’

Innovatie in de
jeugdhulp

Vaders
in detentie

Richtlijn Uithuisplaatsing
& terugplaatsing

Schooluitval
begaafde leerlingen

Schoolreis

Tja, en dan sta je ineens woedend op een Rotterdams schoolplein vanwege een kwestie die zich dertig jaar geleden afspeelde. Allemaal de schuld van wandelgids *Op schoolreisje*, waarin emeritus hoogleraar Onderwijskunde Sjoerd Karsten vertelt over een vader van Turkse afkomst die zijn zontje daar op de bijzondere (witte) basisschool probeerde te krijgen. Tevergeefs. Zelfs samen vastketenen aan de schooldeur hielp niet. In dit nummer van *de Pedagoog* staat hoe je zo'n gids, met tien onderwijswijshistorische wandelingen, kunt winnen.

Misschien was het zontje beter af met de weigering van de elitaire school. Hoe zouden zijn leraren hem hebben benaderd? In het omslaginterview vertelt hoogleraar Onderwijswetenschappen Tim Mainhard over een leraar op zijn eigen basisschool die regelmatig enorme woedeaanvallen kreeg. Zo eentje had ik er ook, hoofd van de school nota bene. Hij smeedt de bijbel door de klas richting boosdoener, met het schuim op zijn lippen. 'Voor zo'n leraar heb je weinig respect', zegt Mainhard. Dat klopt, eerder medelijden.

Net als Mainhard had ik op de middelbare school een docent die wél dichtbij stond, mijn lerares biologie en mentor Lies. Ik was van huis weggelopen, blijven zitten in de vijfde klas, overgestapt van mijn strenge school naar het vrije montessori en helemaal klaar met alle onregelmatige werkwoorden. Lies mazzelde me door het eindexamen heen, vertelde ze na afloop. 'Ik dacht dat je het wel zou redden, maar je moest eerst van school af.'

In de *casus* over schooldrop-out Emma, bepleit orthopedagoog Floor Koreman meer aandacht voor het emotioneel welbevinden van leerlingen. 'De basisveiligheid die daaraan ontleend wordt, vormt het fundament voor alle andere ontwikkelingsdomeinen.' Emma zelf - toen 11, nu 19 jaar - zegt dat ze veel betere herinneringen heeft aan de leraar die soms een spelletje liet doen, iets persoonlijks vertelde of gitaar speelde dan aan de leerkracht die voortdurend hamerde op het belang van leren, maar niet thuis gaf als Emma zelf dieper op een onderwerp in wilde gaan. Tim Mainhard: 'Zoals het gaat met *attachment* in de relaties tussen ouder en kind, zo gaat het in de klas ook een beetje.'

Annemiek Haalboom
hoofdredacteur *de Pedagoog*

‘Dankzij AI en robots zal zelfhulp een grote vlucht nemen’

Levi van Dam, pagina 20

coverfoto: Flip Franssen/ANP

4 De leraar als pedagoog
Interview met hoogleraar Onderwijswetenschappen Tim Mainhard, specialist in leerkracht-leerling relaties en interacties. 'Een leraar kan haast niet té vriendelijk zijn.'

24

12 SexQ
SexQ en SexQ M helpen professionals bij een gesprek over seks, gender en seksuele bijwerkingen van medicatie.

27

20 Innovatie in de jeugdhulp is een must
Levi van Dam over een toekomst vol apps, zelfhulpmogelijkheden, 'liefhebbende robots', en een hulpverlener die alleen op gezette tijden gerichte hulp biedt.

24 Casus Emma nader bekeken
Emma (11) kan niet meer naar school door hevige paniekaanvallen. Ze gaat van een jeugdpsychiatrische kliniek naar een plek voor hoogbegaafde *schooldrop-outs* en loopt uiteindelijk vast. Een individueel geval?

32 'Hulp erin en niet het kind eruit'
Gesprek met Els Mourits van het Nederlands Jeugdinstituut over de herziene Richtlijn Uithuisplaatsing en terugplaatsing.

12

30

rubrieken

- 8 Onderzoeksnieuws
- 9 Pedagoog in opleiding
- 10 Pedagogiek & Jeugdrecht
- 14 Promovendi: Rianne van Dijk en Zoë Rejaän
- 17 OM&OM: Olaf Stomp
- 18 Vaders in detentie
- 23 Gegrepen: Op schoolreisje
- 27 Gast: Bert Natter
- 28 Boeken &zo
- 30 Lector: Dieuwke Hovinga
- 35 Juridische en beroepsethische vragen
- 36 NVO Onderzoeksfonds & Oral history
- 40 Op de werkvloer: Anke Pooters

De leraar als pedagoog

Tim Mainhard doet gedetailleerd onderzoek naar leerkracht-leerling relaties en interacties. Die zijn belangrijk voor de motivatie van leerlingen, kunnen risicoleerlingen behoeden voor uitval en leraren behouden voor het vak. Zo legde hij uit tijdens zijn oratie in januari, als vers hoogleraar Onderwijswetenschappen bij Pedagogiek aan de Universiteit Leiden.

De perfecte leraar bestaat natuurlijk niet. Maar onlangs heeft hij zijn studenten weer eens laten kijken naar de documentaire *Être et avoir* uit 2002, over een Frans plattelandsschooltje, waar George Lopez al twintig jaar lang directeur, kleuterjuf en leraar tegelijk is.

“Het gaat er daar in de klas heel rustig aan toe. Tegelijk zijn er veel momenten waarop de leraar kinderen bijstuurt, soms doet hij dat heel duidelijk. Maar alles gebeurt in een fijne, veilige sfeer. Zo’n leraar zou je voor alle kinderen willen.”

Schreeuwen

Zelf heeft Tim Mainhard (1976) heel andere, en nog levendige, herinneringen aan een leerkracht op zijn eigen basisschool, die meestal heel vriendelijk was, maar ineens uit z’n slof kon schieten. “Dan begon hij te schreeuwen. Wij waren kindjes van zeven, acht jaar. Achteraf verbaast het me dat je je als volwassene zo kunt verliezen, zo boos kunt worden. Als kind krijg je niet veel vertrouwen in zo’n leraar. Je houdt toch stiekem in de gaten of er weer een uitbarsting aankomt. Je krijgt ook niet per se meer respect voor zo’n leraar. Nu denk ik: wat zou het fijn geweest zijn als hij had geweten dat het zo niet hoefde. Zijn bedoeling was om weer even de leiding te nemen in de klas, maar dat los je met schreeuwen niet op.”

Klassenlehrer

Tim Mainhard groeide op in het Duitse Hattingen, een stadje onderin het Roergebied. “Mensen kijken dan altijd meewarig, maar op die plek is het heel mooi groen. Ik kom uit een sociaal nest. Mijn Duitse vader was schoolpsycholoog. Hij begeleidde kinderen met dyslexie en sociale problemen in de groep, deed een beetje remedial teaching, diagnostiek en schooladvies. Mijn Nederlandse moeder is op latere leeftijd sociaal werker geworden en mijn zus is leraar. Dus het is eigenlijk ook wel een onderwijsnest.”

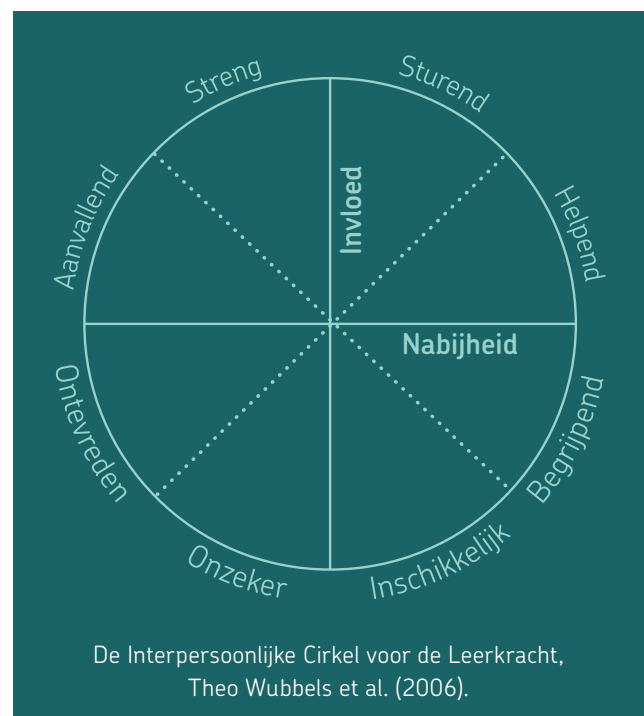
De beste herinneringen heeft hij aan zijn *Klassenlehrer* op de middelbare school.

“Als andere leraren over ons geklaagd hadden bijvoorbeeld, ging hij echt met ons in gesprek. We waren een jaar of veertien, vijftien.

Hij legde uit waarom zijn collega’s over ons klaagden, vroeg wat wij ervan vonden en hoe het verder zou moeten. Niet op een softe, *wishy-washy* manier; het was duidelijk welke kant het op moest. Maar je voelde je echt verbonden, serieus genomen. Dan heb je ook meer de neiging om mee te gaan.”

Interpersoonlijke cirkel

Op het bord in zijn werkkamer in Leiden staat een tekening van de *Interpersoonlijke Cirkel voor de Leerkracht*. Die gebruikt Mainhard bij zijn onderzoek om – van moment tot moment – vast te leggen hoe dominant of meegaand een leraar of leerling is in de klas, en hoe vriendelijk of vijandig. Met dit model kun je duidelijk laten zien dat leraren door hun eigen gedrag, bepaald gedrag uitnodigen. Als je

vriendelijk blijft, gaan leerlingen in die vriendelijkheid mee. “Je kunt haast niet té vriendelijk zijn.”

Leidend of helpend gedrag zorgt ervoor dat leerlingen je volgen en meedoen. Maar op een strenge of aanvallende manier de teugels in handen houden, werkt averechts voor motivatie en plezier in school. Het kan wel – eventjes – helpen om leerlingen te laten doen wat je wilt.

Link met pedagogiek

Hoe kunnen leraren ervoor zorgen dat kinderen onderwijs leuk vinden, intrinsiek gemotiveerd raken om te leren? Daar wil Mainhard met zijn onderzoek achter komen.

Waarom is de leraar-leerling relatie daarin zo belangrijk?

“Je kunt het functioneel benaderen: de school is er om kennis en vaardigheden op te doen. Dan moet je rust hebben in de klas, kinderen moeten niet bang zijn, willen ze iets kunnen leren. Als je breuken wilt uitleggen, kan dat alleen als kinderen naar je luisteren. Naast dat functionele heb je als school gewoon een pedagogische opdracht. Je moet zorgen voor zelfvertrouwen, motivatie, een positieve houding ten opzichte van leren, zelfkennis, zelfregulatie. Daar zie je de belangen van die relatie veel directer en is de link met pedagogiek nog duidelijker. Zoals het gaat met *attachment* in de relaties tussen ouder en kind – wat dat allemaal kan bevorderen of tegenhouden – zo gaat het in de klas ook een beetje.”

Nieuwe klassen

Tijdens zijn studie psychologie in Maastricht raakte Tim Mainhard steeds meer geïnteresseerd in de onderwijskant van de psychologie, hij zat er ook in de onderwijscommissie. In 2009 promoveerde hij aan de Universiteit Utrecht op ‘het interpersoonlijke gedrag van leerkrachten in een nieuwe klas’.

“Dat onderwerp is groot geworden in Utrecht. Onderwijskundige en voormalig leraar Theo Wubbels is ermee begonnen vanuit de lerarenopleidingen. Daar zagen ze aankomende leraren met problemen in de klas, zoals ordeverstoringen. Dit project over de ontwikkeling van relaties in nieuwe klassen, was erg vanuit de leraar opgezet. Als vijfde of zesde aio (assistent in opleiding – red.) op rij ben ik toen meer naar de kant van de leerling gaan kijken. Je kunt als leraar wel een bepaald beeld hebben van jezelf en hoe je het doet in de klas, maar wat als leerlingen het anders zien?”

Bij Sociale Wetenschappen in Utrecht ontmoette hij Susan Branje. “Zij deed heel interessant onderzoek naar interactie in gezinnen, in die tijd vooral naar moeders en dochters. Ze gebruikte technieken om gesprekken van moment tot moment te coderen. Die ben ik gaan gebruiken in onderzoek naar leerling-leraar relaties. Zo kun je precies zien wat er gebeurt in de klas, en wat actie-reactie patronen zijn.”

Geen gouden weken

Wat leverde je promotieonderzoek naar nieuwe klassen op?

“Vooral dat het idee over de *gouden weken* – de eerste weken van het schooljaar – met alle fases over groeps- en relatievorming in de klas, niet terugkwamen in de data. Die sloten veel meer aan

bij sociaalpsychologisch onderzoek: mensen hebben vrij snel een beeld van hoe iemands persoonlijkheid en interpersoonlijk gedrag in elkaar steekt. Daar zat in de loop van het schooljaar vrijwel geen ontwikkeling in. Leerlingen vonden een leraar niet steeds strenger of steeds vriendelijker worden.”

Wat betekent dat voor de lerarenopleidingen?

“Daar hoor je, nog steeds, wel eens de kreet: *Don’t smile before Christmas*. Oftewel: Je moet de eerste tijd de teugels goed strak houden, dan kun je ze later altijd nog laten vieren. Dat is dus niet zo. Je moet ook meteen je vriendelijke kant inzetten en juist niet te streng, te onvriendelijk doen. Theo Wubbels heeft leraren die een slechte relatie met de klas hadden, wel getraind om hun gedrag te veranderen. Maar de perceptie van de leerlingen over die leraar veranderde maar heel traag mee. Zij zagen vooral gedrag dat hun beeld bevestigde, niet wat het ontkrachtte. Selectieve perceptie dus. Tegen leraren in opleiding hebben we naar aanleiding van mijn proefschrift gezegd: Als je relatie met de klas slecht is, kun je misschien beter met een schone lei beginnen in een nieuwe klas, in een andere setting. Want die relatie veranderen is heel lastig en zonde van je energie en leertijd.”

Risicoleerlingen

Tim Mainhard kreeg veel erkenning voor zijn promotieonderzoek en ruim tijd om in dezelfde lijn door te gaan. Dankzij een Rubiconbeurs kon hij uitgebreid onderzoek doen naar het sociale klimaat in schoolklassen. En dankzij een Veni-beurs naar de invloed van een goede relatie tussen leraar en leerling op risicoleerlingen die dreigen uit te vallen op het vmbo.

“Uit eerder onderzoek wisten we dat risicoleerlingen op het vmbo die een hechte relatie hebben met een leraar, later minder kans hebben om helemaal met school te stoppen en dat hun cijfers nog enigszins oké blijven. Ondanks alle risicofactoren. Wat we niet wisten: wat doet zo’n leraar dan? Ik heb aan leerlingen gevraagd welke leraar zij het belangrijkste vonden voor zichzelf. Die zijn uitgenodigd voor een tien-minuten-gesprek met die leerling over actuele kwesties, zoals afwezigheid, geen huiswerk maken of een lage motivatie.”

Wat bleek? “Het aspect *invloed* vond ik interessant. Over het vmbo heerst veelal het beeld dat je de teugels strak moet houden en niet te veel ruimte moet bieden, want daar gaan leerlingen mee aan de haal. Maar uit deze gesprekken bleek dat leerlingen juist bij leraren die strak de leiding namen, minder coöperatief waren. Bij leraren die af en toe de ruimte lieten voor het verhaal van de leerling, en dan het gesprek weer terug namen, werkten ze veel meer mee. Die afwisseling lijkt dus een veel betere dynamiek dan constant, gestructureerd veel invloed uitoefenen om deze leerlingen mee te krijgen. Waarschijnlijk geldt dat ook in de klas.”

Pedagogische taak

Vorig jaar stapte Tim Mainhard over van Utrecht naar de Universiteit Leiden, waar hij is benoemd als hoogleraar Onderwijswetenschappen bij Pedagogiek. Begin dit jaar hield bij zijn

‘Pedagogen kijken vooral naar de ontwikkeling in het gezin en de vriendenkring, terwijl een kind ook veel tijd op school is’

oratie, om te beginnen met een verhaal over zijn dochter Thera, die 37 uur per week in de brugklas doorbrengt. Haar oudere boer Johannes zit nog langer op school. Toch hebben pedagogen hier weinig oog voor, stelt hij.

“Pedagogen kijken vooral naar de ontwikkeling in het gezin en de vriendenkring, terwijl een kind ook veel tijd op school is. Dat is net zo’n *developmental context*. School is vormend voor hoe je tegen jezelf aankijkt, of je een doorzetter bent, hoe je met anderen omgaat. Het is ook officieel de pedagogische taak van een leraar om kinderen hierin te begeleiden.”

Zelf is hij betrokken bij twee - en binnenkort drie - lerarenopleidingen van de Universiteit Leiden. Daar zit het best snor, maar verder ziet hij enorme verschillen als het gaat om aandacht voor de pedagogische opdracht van aankomende leraren.

“Vaak gebeurt het incidenteel, met een cursus zus en een cursus zo, zonder overkoepelend beeld. Er wordt te weinig systematisch nagedacht over een doorlopende leerlijn, terwijl dat wel zou moeten. Het moet net zo’n stevige onderwijslijn zijn als voor instructie en lesopbouw. Een goede invulling van de pedagogische taak is heel belangrijk voor de ontwikkelingsmogelijkheden van kinderen.”

Social referencing

In zijn oratie vertelt hij dat leerkrachten niet alleen direct, maar ook indirect invloed hebben op het gedrag en de ontwikkeling van kinderen. Hij haalt een onderzoek aan van zijn promovenda Marloes Hendrickx. “Dit laat zien dat hoe je als leraar omgaat met leerlingen, doorsijpelt in de relaties onderling. Negatieve interacties met een kind dat heel druk is bijvoorbeeld, vinden hun neerslag in hoe andere kinderen zo’n kind zien en ermee omgaan. Die gaan denken: die is stom! Terwijl ze dat drukke gedrag zelf eigenlijk helemaal niet storend vonden. Dit fenomeen heet *social referencing*. Hoe negatiever een leraar reageert, hoe groter de kans dat leerlingen ook onaardig gaan doen. Dus als leraar moet je zulk gedrag op een andere manier zien bij te sturen. Daar heeft een kind echt baat bij. Zeker als het toch al uit de groep valt en weinig vriendjes heeft.”

Proeftuin

Burgerschap en burgerschapsonderwijs zijn een hot item. Tim Mainhard doet momenteel in een project met twee aio’s onderzoek

naar hoe onderwijs kan bijdragen aan een inclusieve maatschappij. “Ons idee is dat de klas een soort proeftuin is voor burgerschap en hoe je met elkaar omgaat. Wat is goed onderling gedrag? Hoe los je conflicten op? We denken dat hoe leerkrachten de klas en de kinderen bijsturen en welk gedrag ze bekrachtigen - ook gewoon tijdens taal en rekenen - een belangrijke basis is voor burgerschap. De data voor dit project zijn verzameld en die zijn we nu aan het analyseren.”

Burn-out

Met zijn onderzoek hoopt hij ook bij te dragen aan de strijd tegen het schreeuwende lerarentekort. Zoals met een ander lopend onderzoek, ook met twee aio’s, naar stress en burn-out bij leraren. “Leraar is zo’n beetje hét burn-out-beroep in Nederland. Daar speelt natuurlijk van alles, maar één factor is: lastige interacties in de klas. We zijn bezig de hartslag van leraren te meten. Welke interacties maken iets los bij hen? Die interacties bespreken we gestructureerd na met de leraren en we proberen er samen grip op te krijgen.

Leraren vatten het bijvoorbeeld nogal eens persoonlijk op als een leerling lastig is. Ze voelen zich aangevallen. Maar een leerling kan gewoon moe zijn, gefrustreerd over een gebeurtenis thuis en doet dan maar stom tegen jou of luistert niet. Als je ziet dat het niet om jou gaat, reduceert dat de stress. Je gaat je beroep leuker vinden, kunt weer iets betekenen voor de kinderen en daar kwam je als leraar toch voor.”

tekst: Annemiek Haalboom

Oratie *Leerkracht-leerling relaties: leer- én ontwikkelingscontext van kinderen en adolescenten*.

Scholarly Publications (universiteitleiden.nl)

